XLVI.

Quaestionum Petronianarum specimen novissimum *).

Petronii satiras a Buechelero ante hos tres annos iterum editas, legenti mihi atque relegenti quae obortae sunt dubitationes de locis ab illo aut ipso emendatis, aut aliorum ex emendationibus conformatis, eas et alia quaedam ad explanationem obscuriorum sententiarum spectantia in medium proferre placuit, non quod verum me ubique reperisse opinarer, sed si quid forte investigationem veri adiuvare possem.

Pag. 5 [7 ed. III] c. 2 v. 22—23: *Pindarus novemque lyrici Homerici versibus canere timuerunt* — quippe satis ingeniis valentes quum ad intelligendum, quam alieni essent hi versus a materiis suis, tum vero ad novos carminum modos inveniendos. *Timuisse* igitur dicuntur, ut incommode animi sensa exprimere verecundati esse intelligantur.

23: *quidem* ad acuendum vel distinguendum *poetas* nomen, unde haec existit sententia: 'ne committam, ut eos quidem, qui poetae sunt, testes adhibeam, alios non item'.

Pag. 6 [8], 3, 13: *sudaverat*, i. e. cum ambizioso quodam sudore (cf. Quintil. VI 4, 6) declamaverat. Videtur autem suasoria illa, de qua infra c. 6 memoratur, hic respici; quam suasoriam declamantem Agamemnonem in iis, quae quondam ante c. 1 scripta legebantur, inductum fuisse existimandum est.

4, 26—29: *primum enim sic ut omnia, spes quoque suas am-*

) [Cf. Programmata Gymnasii Hirschbergensis a. 1857. 1865. 1870 a Moessler (1813 † 1874) edita atque dissertationem Vratislaviae a. 1842 *De Petronii poemate le bello civili* conscriptam. *Novissimum* hoc specimen quamquam a viro sollerti discipulisque dilectissimo ante sex fere lustra conscriptum est, tamen insunt, quae nunc quoque non sine fructu legentur. Cr.]

bitioni donant. deinde cum ad vota properant, cruda adhuc studia in forum propellunt et eloquentiam, qua nihil esse maius confitentur, pueris induunt adhuc nascentibus. Haec verba explico: nolle parentes liberos suos severa lege proficere duae res argumento sunt, una, quod sicut se suaque omnia ambitioni dedunt, sic etiam filios ei parere plausumque multitudinis, cui pravissima quaeque maxime probantur, consecrari assuefaciunt; altera res est, quod nomina sua quam celerrime per filios illustrari cupientes eos antequam satis ad dicendum instituti sint, ad causas accedere cogunt, et quamvis magna sit ipsorum opinio de eloquentia, tamen eam tam irreverenter habent, ut pueris adhuc nascentibus oratoris partes imponant. Harum sententiarum extrema non dubitandum est quin scriptor idem, quod supra dixit de crudis adhuc studiis in forum propulsis, per exsuperationem quandam dictum voluerit. Quae exsuperatio ne inepta sit, *pueris adhuc nascentibus* in eam accipiat sententiam oportet, ut idem sit quod infantibus: qui quidem pueri, quum pueritiae annos nondum impleverint, adhuc nascentes dici potuisse videntur similiter ac Cicero in Bruto 7, 27 'non nascentibus Athenis, sed iam adultis' dixit, et Tacitus in dialogo 25 'eloquentiae nascenti adhuc nec satis adultae'.

32—33. Lacunam qui sagacissime perspexit idem Buechelerus haud incommode supplevit. Cuius in supplemento quod est *ut* non consecutivum esse, ut superiora quattuor; sed potius finale ex eo intelligitur, quod hoc 'persuadere sibi' non proprius quidam laboris gradus, quem a ceteris seiungere liceat, existimari potest, sed quum omnes qui postulantur labores hanc persuasionem spectant et parant, tum maxime qui postremus est diuturnae auditionis. Tamen, ut expeditior sit oratio, *dum persuaderent* vel *quoad persuasissent*, quam *ut persuaderent* scriptum malim.

36—37: *quod quisque perperam didicit, in senectute confiteri non vult.* Probabiliorem non video huius loci conformationem quam hanc: *quod quisque puer didicit, perperam se didicisse in senectute confiteri non vult.*

Pag. 7 [9], 5, 3: *lege exacta* quid sit non perspicio; scripserim *exactae*, ut absoluta quaedam et perfecta frugalitas intelligatur.

8: *addictus* pro interpretamento *ambacti* nominis habeo. Operis enim illis theatralibus vel plausoribus conducticiis si poeta voluit uno verbo atque eo non tritissimo, sed quod animum legentis novitate sua teneret, ignominiae notam, qua digni erant, inurere, nescio an accommodatius reperire non potuerit, quam nomen ambactorum.

In hexametris, qui choliambos sequuntur, recte Haasius vidit locum, qui de philosophicis est studiis v. 11, aliquantum damni fecisse. Sed sarcire id damnum vellem vir egregius ita parasset, ut *grege* vocabulum, quod nisi a poeta ipso non intel-

ligo unde sit, servatum teneret. Quapropter talem quandam insistere viam manus poetae restituendae visum est:

Mox et Socratico plenus *pastu* grege *mutet*
inviso gratum, studioque immittat habenas
 liber —

Inviso et *gratum* ad declarandam adulescentium mentem posui quos a severis studiis abhorrentes consentaneum est quam primum ex philosophorum disciplina dimitti et apud rhetores exerceri voluisse. Et primum quidem Graeco operam dare rhetori iubentur: *et ingentis quatiat Demosthenis arma*. Sequitur institutio rhetoris Latini: *Hinc Romana manus circumfluat*. Accusativus, quo circumfluendi verbum carere non potest, eliciendus ex antecedenti versu, ut poeta hoc dicat: iuvenem, ubi a rhetore Graeco institutus est inter Graecos discipulos, Romani apud Latinum rhetorem in condiscipulatum accipiant. Quae insequuntur verba: *et modo — saporem* Haasius, lenissima correctione *mutent* ex *mutet* facto, ad orationes Graecas Latine convertendas pertinere recte iudicavit. Hae autem orationes, si, quod ipsum in verbis inesse mihi videtur, ita transferebantur, ut Graeco tantum sermone exutae ceteram artem omnem servarent, facile intelligitur, quo quasi condimento suffusae quid sapere dicantur. Suffusae enim Latinitate fieri non potuit quin Latinae eloquentiae sapore imbuerentur. Cuius eloquentiae quum princeps sit Cicero, Graecarum maxime literarum studiis ad hoc fastigium enisus, dubitari vix poterit, quin qui, librarii aliqua negligentia suo loco motus, nunc vicesimus poematii est versus *grandiaque indomiti Ciceronis verba minentur* septimus decimus poetae ex manibus prodierit, quo iuvenes his transferendi exercitationibus ad Ciceronianam quandam eloquentiam informatum iri significaretur.

v. 17 et 18. Reiciens, quae his de versibus viri docti commenti sunt, poetam existimo nihil aliud dicere, quam adulescentibus interdum etiam ex tempore declamandi potestatem faciendam esse. Itaque 'subductam foro paginam' intelligo omissam, qua declamatio praepararetur, scriptionem; estque *foro* dictum, non quod iuvenes in foro exercendi essent, sed quia 'est declamatio forensium actionum meditatio' (Quintil. IV 2, 29). Scriptione autem omissa cursus datur discipulo, quippe cui iam liceat eloquentiae, si quam paravit, habenas immittere. Neque in fortunae nomine offendet, qui quantum ea in omni subita oratione possit reputaverit, ut Quintilianus etiam extemporalem fortunam loquatur, cui X 6, 1 cogitationem opponit et scribendi laborem. Extemporalem igitur orationem si quis habebit, non is qui dicit, sed fortuna, quae dicenti adest, habere dici poterit praesertim in carmine. Non minus apta sunt quae insequuntur verba *celeri distincta meatu*. Quid enim? nonne qui ex tempore agit sine ulla mora ad agendum accedit, quum qui nisi omnibus,

mox et Socratico plenus pastu grege mutet 15
 invisio gratum, studioque immittat habenas
 liber et ingentis quatiat Demosthenis arma.
 hinc Romana manus circumfluat, et modo Graio
 exonerata sono mutent suffusa saporem,
 grandiaque indomiti Ciceronis verba minentur. 20
 interdum subducta foro det pagina cursum,
 et fortuna sonet celeri distincta meatu.
 his animum succinge bonis: sic flumine largo
 plenus Pierio defundes pectore verba.

Hos versus si quis ad ea examinavit, quae scriptor supra de instituendis adulescentibus praecepta carmine se persecuturum professus est, is continuo reperiet pro lectione severa esse annos Homeri carminibus dandos, pro philosophicis studiis societatem cum Socratico grege coeundam, pro scribendi exercitationibus orationes Graecas Latine convertendas. Neque offensioni esse poterit, quod qui de scribendo est locus, quum supra separatim tractatus quasi emineat, hic declamationibus interpositus recedere videtur et paene latere. Poeta enim, quum quae conversa sint declamaré velit, non modo potuit, sed etiam debuit has stili exercitationes declamationibus immiscere, quum illae ante, quam dicerentur, literis consignatae et ipsae scribendi essent exercitationes. Sed de acuendo assidua auditione iudicio quae item supra praecipiebantur, eorum facta nusquam in carmine extat significatio, ut dubium esse non possit, quin duo tresve versus ante postremos duos interciderint. Cuius lacunae monstrandae nescio an sit *desunt* illud, quod L codex post verbum postremum scriptum exhibet.

Pag. 7 [9] c. 6 v. 23. *Notare sibi* Petronius dicit, quum quis quid animadvertens ad se pertinere suamque in eo rem agi sentit. Sic c. 103 vector quidam, qui, quod mali credebatur ominis, capillum inter navigandum tonderi noctu cum horrore vidit, 'tonsorem intempestivo inhaerentem ministerio' notasse sibi dicitur; sic c. 111 notasse sibi 'lumen inter monimenta clariis fulgens' miles, ad vigiliam agendam in statione collocatus, quippe cuius magnopere interesset, ne quid eorum, quae circum fierent, se praeteriret; sic denique h. l. non notasse sibi Ascyli fugam Encolpius, i. e. discessum illius securus animadvertisse nihil ab eo Gitoni suo metuens. Accusat igitur his verbis *non notavi mihi* Encolpius socordiam quandam suam ac stuporem, quo prae audiendi studio non sibi videns quae viderit, nec Ascylyton retinuerit, nec una cum eo discesserit. Cui accusationi nescio an his fuerit verbis prolusum: 'dum *homo stultissimus* diligentius audio'. Nam in codd. compluribus *homo* pro *hunc* scriptum extat. Neque in iis, quae sequuntur, a sententia scriptoris absurdum sit post 'Ascyli fugam' tale quid sumere intercidis: *quem sero intellexi propterea se subduxisse, ut solus cum Gitone in stabulo esset*. Reliquae vero lacunae explendae num eam liceat

viam inire, ut Encolpium de societate cum Ascylo iuncta, de Agamemnonis in se dominatione, (cf. p. 51 c. 78 v. 11) de universa sortis suae iniquitate querentem faciamus, quas querelas excipiant quae versus undecimi sunt verba, iam sic corrigenda: *dum in hoc aestu vel curarum vel irarum in hortis incedo*, hac omni de re sine novis librorum subsidiis probabiliter disputari non posse arbitror.

p. 7 [9] c. 6 v. 29: *quia* Buechelerus nunc uncis inclusit, quum ante in edit. maiore truncae signum orationis apposuisset, idque rectissime. Nam adtendenti illud nec *viam tenebam*, qua dictione patet Encolpium cum navigantibus comparari, qui navim tempestatibus iactantibus cursum tenere non possunt, dubium non erit, quin ad comparationem perficiendam tale quid a poeta additum fuerit: *quia perturbator eram animo*, ut Encolpius pro Gitone sollicitus et Ascylo iratus quasi quibusdam procellis vexatus esse cognosceretur.

p. 7. c. 7 v. 35: *divinam* qui tandem potuit Encolpius hanc mulierem putare? Putavit haud dubie *vicinam*, quod ipsum in *ducinam*, quae codicum aliquot scriptura est, latere arbitror. Eadem et correctionis lenitate et sententiae probabilitate cuivis se insinuaturnum esse confido quod p. 81 [83 ed. III] c. 117 v. 34 scribendum propono *omnibus idibus*, devoratum *idibus* existimans terminatione antecedentis vocabuli.

p. 7 c. 7 v. 38: *quosdam* dictum videtur, ut honestioris loci homines, quos famae pudor commercio prostibulorum arcere deberet, significarentur. Eos quum consentaneum esset illic quam maxime latitare voluisse, fecit scriptor *furtim* spatiantes, i. e. ita cum scortis obambulantes, ut si qui forte tabernam praetereuntes ab ostio introspexisse, eorum fallere oculos possent. Necesse est igitur intra ultimam tabernam se continentes cellarum parietem servaverint, quod declarat etiam titulorum mentio. Nam *titulos* verum esse, neque alios hic dici, nisi qui soliti sint cellis prostibulorum affigi, (cf. Mart. 11, 45, 1) ex hoc ipso efficitur, quod qui cum meretricibus fuerunt, miro alioqui commento, furtim spatiati esse perhibentur.

Pag. 8 [10] c. 9 v. 28. Intercidisse aliqua ante hunc versum, quae Buecheleri sententia est, persuadere mihi adhuc non potui, quum, quo argumento ille utitur, in edit. maiore p. 12 ad v. 6, non interfuisse Gitonis narrationi Ascyton, plane negandum sit. Praetereo quae ambigua videri possunt, sed coram Ascylo Gitona narrasse, quae sibi facta esset iniuria, ex eo potissimum apparet, quod increpans illum Encolpius sic oritur: *quid dicis?* Est enim haec formula apud Petronium sciscitandi, quid quis ad ea dicere habeat, quae aut modo dicta audierit, (c. 71) aut iam dicenda auditurus sit. (c. 132). Itaque hoc loco *quid dicis?* quum quo referri possit nihil sequatur, ex praecedente Gitonis criminatione pendeat necesse est. Accedit, quod cum ea crimi-

natione tam apte cohaerent quae de indignatione Encolpii narrantur, ut si ante hanc mentionem adventum Ascyli memoratum fuisse statueris, iam non habeas quid his facias verbis *quibus ego auditis*. Ante haec verba si quid omissum est, non potest aliud, nisi quod Giton, ut doceret num et quomodo e manibus Ascyli evasisset, adiecerit. Videtur autem foras profugisse e diversorio, quo factum est, ut Encolpius eum in crepidine semitae stantem inveniret; p. 8 c. 9 v. 18 Ascylos vero aut remansisse in cellula post factum illum impetum putandus est, aut si, quod veri similis est, discessit, tum ipsum, quum Encolpius et Giton in deversorium introituri erant, rediisse; cuius rei mentionem non dubito quin scriptor post haec fecerit verba, *in eundem locum me conieci*, ubi recte Buechelerus lacunam notavit.

p. 8 [10] c. 9 v. 32: *quem de ruina harena dimisit*. *Arenae* et *ruinae* nomina per incogitantiam librarii ex suo utrumque loco in alterius translata iam Scioppius reposuit, cuius ego correctione assumpta haec fere Petronii fuisse arbitror: *quem de arena ruina nervorum* (vel etiam *inguinum*) *dimisit*. In quam enim sententiam *pugnasti* accipiendum est et *quum fortiter faceres*, in eandem puto et *percussor* et *gladiator*. Ac gladiatorem quidem cuius generis dictum scriptor voluerit, ipsum *obscene* verbum declarat (cf. 'gladiatoriae veneris antecenia' Apul. Met. 2 [15] p. 35 Bip. [27 E.]); percussorem vero et facta eius nocturna illud unum aperit, quod reliqua Ascyli oratio ita est conformata, ut facile eum intelligatur nihil aliud spectare, nisi ut de spurcissima libidinis intemperantia accusatus accusatorem multo etiam profusioris libidinis coarguat. Qua in re quam acerbè ac malitiose percussor et gladiator, tristissimae Encolpio memoriae verba, in res venereas translata sint, ex c. 81 cognoscere iuvabit.

p. 9 [11] c. 10 v. 1 et 2. Recte Buechelerus haec verba *sententias*, *id est* ex interpretamento quodam nata iudicat. Et videtur quidem ad *vitrea fracta* interpretandum iuxta versum appictum fuisse *i. e. sententias*. Sed quod '*vitream fractam*' omnibus in libris scriptum extat, id mihi magno argumento est, vocabulum in *am* syllabam desinens his verbis antecessisse. Id vocabulum puto *quidnam* fuisse, ut manus scriptoris sic restituenda videatur: *an videlicet audirem — quidnam? vitrea fracta et somniorum interpretamenta*; quibus illum verbis apertum est hoc velle ab Ascylo dictum: 'an non abirem pransum, sed audirem, et quidem audirem quae audire stultissimum esset, inania sonorum et deliri hominis ineptias?'

Pag. 10 [12] c. 14. Carminis primum distichon sic scribendum puto:

Quid faciunt leges ubi sola pecunia regnat?

Aut ubi paupertas vincere nuda potest?

ut haec existat sententia: nihil possunt leges avaritia dominante, neque in opes usquam causam obtinebunt. *Nusquam*

quorsum spectet ex altero disticho intelligitur, quo etiam Cynici, si arbitri sint sumpti, nonnumquam pecunia corrumpi dicuntur. Probabile est autem Cynicos qui tenuitate omnis victus insignes summam abinentiam prae se ferrent, non ita raro ad lites disceptandas adhibitos esse, veluti Cratetem illum Thebanum Apuleius Flor. [22] p. 126 Bip. [35, 11 Kr.] litium omnium et iurgiorum inter Athenienses disceptatorem atque arbitrum fuisse narrat. Ac consideranti, quam mirificis laudibus Seneca nobilem quendam aetatis suae Cynicum Demetrium, in ipsa Roma, ut videtur, degentem ornaverit, (cf. de benef. 7, 1, 3. 5, 2) suspicio mihi nascitur, Petronium sive omnibus Cynicis, sive Demetrio illi inimicum ac fortasse etiam Senecae obtrectantem, h. l. Demetrio aliquid labis adpersum voluisse, ut iis accensendus sit, quos Seneca (de vita beata c. 18) Demetrium satis egere negasse dicit. Sed utcumque id est, hoc dubitari non poterit, quin et *cena* verum sit et *verba*. Illud per antecedentem *ra* syllabam in *cera* corruptum non debuit magis etiam corrumpi in *pera*; hoc ab eo in *vera* mutatum puto, qui Cynicos cogitaret docentes, quibus hoc in argumento non magis locus est, quam litigantibus, quos illud plurimorum codicum *verba solent emere* significat.

p. 12 [14] c. 18 v. 35. Diligentius hunc versum examinanti facile persuadebitur, Petronium *quid* scripsisse, non *quod*, 'remedium ad tertianam' autem per appositionem adiecisse.

p. 13 [15] c. 18 v. 6—9: quod scriptum legimus carmen iisdem existimans verbis a Buechelero editum, quibus poeta composuit, hac interpretatione sustentandum arbitror: 'quum dedecori sit iniuriam acceptum non ulcisci, is autem, qui poenam lege irrogatam remittit, legem despiciatui habere videatur, gaudeo obsequentia vestra, qua meam mihi licet rei componendae rationem insistere. Quemadmodum enim sapiens, ubi iniuria affectus est, satis habet eum qui affecit verbis castigasse, ita et ipsa nihil aliud ago, nisi ut obiurgando poenitentiam in animis excitem, haud ignorans, quam saepe fiat, ut qui leniorem se praebet neque ad extrema descendit, omnia quae vult consequatur'.

Iis, quae olim de carmine *de bello civili* disputavi, nunc supplendi caussa adicere quaedam placuit. Debebam enim versum 35 cum his Plinii verbis (N. H. 14, 28, 143) compositum: 'Tiberio Claudio principe ante hos annos XL institutum, ut ieiuni biberent, potusque vini antecederet cibos', illum igitur versum in eos referre debebam, ex quibus de aetate Petronii coniecturam facere licet. Quam coniecturam mirum quantum adiuvant quae sunt apud Senecam in epist. 122, 6. 7: 'isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt? qui vinum recipiunt inanibus venis et ad cibum ebrii trans-eunt? Post prandium aut coenam bibere vulgare est, hoc patres familiae rustici faciunt et verae voluptatis ignari. Me-

rum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos, illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. — Toti autem, qui de mensa citrea est, loco quam Buechelerus nuper in ed. altera induit formam, eam veram iudico vel proximam verae, nisi quod v. 32 *correptis* — *extruit armis* retinendum censeo, non scribendum *corruptis* — *esurit armis*. Fieri enim non potest per sententiarum rationem, quin hoc poeta dixerit, extrui mensas citreas omnium terrarum bonis, quae milites rapta convexerint. A militibus autem illum omne luxuriae instrumentum supportari fecisse, quum interpretes non perspexisse viderentur, ego iam pridem in commentatione mea p. 47 adn. 41 docui, accuratius etiam in quaest. Petron. spec. altero p. 9.

Scribebam Gorlicii a. 1873.

Iustinus Moessler.

Zu Ammian. XXV 6. 7.

XXV 6, 9 *cumque his Kalendis Iuliis stadiis triginta confectis civitatem nomine Duram adventaremus*. His kann nicht richtig sein; denn die Kalendae Iuliae sind vorher nirgends erwähnt und § 8 heißt es nur *egressi proxima nocte*. Ich schreibe *hinc*. — XXV 6, 15 *utribus e caesorum animalium coriis coagmentare pontes architecti promittebant*. Die Bemerkung, daß die Schläuche aus den Häuten geschlachteter Thiere hergestellt werden sollten, ist von unerträglicher Platttheit. Die Stelle ist nach XXIV 3, 11 *constratis ponticulis multis ex utribus et coriaceis navibus* zu verbessern und *et* zu schreiben. — XXV 7, 1 *rex Sapor exploratorum perfugarumque veris vocibus docebatur fortia facta nostrorum, foedas suorum strages et elephantos, quot numquam rex ante meminerat, interfectos, exercitumque Romanum continuis laboribus induratum post casum gloriosi rectoris non saluti suae, ut memorabat, consulere sed vindictae*. Hier ist zunächst die unnöthige Wiederholung von *rex* nach vorausgehendem *rex Sapor* auffallend. Sie beruht auf einer Vermuthung des Gelenius, der *rex* ante schrieb, während V *regnantem* bietet. Offenbar ist *<se> regnante[m] meminerat* zu schreiben. Dann ist *memorabat* in *memorabant* zu ändern; denn Ammian meint hier die Reden der Höflinge und Schmeichler, welche dem Könige die Lage des römischen Heeres als trostlos schilderten, bis ihn die Kundschafter und Ueberläufer eines Besseren belehrten. — XXV 7, 2 ist so zu interpungieren: *ob quae reputabat multa et formidanda, diffusum abunde militum per provincias levi tessera colligi posse expertus, et sciens* u. s. w.

Graz.

M. Petschenig.